

Het stille onbehagen – Over ingenieurs, leunstoeleconomen en ezeldrijvers in de economie

Harry van Dalen

Dit voorliggende artikel is een verkorte versie van de rede die door mij is uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt hoogleraar macro-economie aan de Universiteit van Tilburg op 22 oktober 2010.

1 Inleiding

De afgelopen twee, drie jaren zijn jaren van verwondering geweest; verwondering over hoe de kredietcrisis heeft kunnen ontstaan en zich verspreidde. Na de val van de investeringsbank Lehman Brothers op 15 september 2008 kwam ook de crisis Nederland binnenwaaien en op dat moment moest ik constateren dat zelfs de knapste koppen in de economie geen oplossingen wisten te bedenken. Alle mooie theorieën over risicospreiden, de prikkelende werking van bonussen en het vertrouwen op de zelfregulerende werking van banken bleken in het water te vallen. En – ik kan het niet helpen – maar ik moet iedere keer denken aan de omslag van *The Economist*. Zelfs dit deftige blad gebruikte het F-woord om haar wanhoop uit te drukken; een wanhoop die je bevangt als een kaartenhuis in elkaar stort. Met het instorten van de bankwereld begon ook het grote knagen. Hoe heeft dit kunnen gebeuren? Hebben we zitten slapen? En waarom heeft niemand de crisis zien aankomen? Het is precies dezelfde vraag die koningin Elizabeth stelde toen zij de *London School of Economics* in november 2008 bezocht. “*Why had nobody noticed that the credit crunch was on its way?*” Ter plekke kon men geen adequate verklaring geven en naar goed gebruik ging men over deze koninklijke vraag vergaderen. Na een half jaar werd een brief van drie kantjes gestuurd naar de koningin ondertekend door 33 economen namens de British Academy (Besley en Hennessy 2009). Het onvermogen werd samengevat als “*a failure of the col-*

lective imagination of many bright people [...] to understand the risks to the system as a whole". Kortom, men onderschatte de macrorisico's van individueel gedrag. Daarmee is een belangrijke stap gezet, maar het verklaart nog niet *waarom* de gemeenschap van economen faalt in haar kracht om te *voorspellen*, en om te *luisteren* naar die paar economen die wel in de gaten hadden dat het financiële systeem blootstond aan grote gevaren.¹

Ik heb het vermoeden dat er onder economen een stil onbehagen woedt dat er wel degelijk iets mis is met hoe het vak wordt toegepast. Het is echter maar een vermoeden en omdat ik niet voor anderen kan spreken zal ik mijn eigen onbehagen maar vandaag uitspreken. Deze oratie heeft daarmee ook een sterk autobiografisch tintje. Ook voor mij kwam het moment én de kracht van de crisis als een verrassing. En dit was voor mij een aanleiding om eens na te denken waar de wortel van het – en ook mijn – falen zit.

In mijn zoektocht naar een antwoord ben ik tot de conclusie gekomen dat we niet alleen te maken heeft met *wat* we denken maar vooral met *hoe* er met ideeën wordt omgesprongen door economen. En welke rol je je als econoom aanmeet. De crisis zat als het ware in de dode hoek van de moderne econoom. Mijn stelling is dat wie de blinde vlek van economen wil ontdekken slechts twee woorden hoeft te onthouden: overmoed en overspecialisatie. En om mijn analyse nog duidelijker te maken zal ik de geschiedenis van het economisch denken gebruiken, zodat we beter begrijpen wie de moderne econoom is en waar deze vandaan komt. Tijdens dat verhaal zal ik vier typen economen ten tonele voeren, die alle vier duidelijk maken waar de schoen wringt.

2 De sociale ingenieur

Het eerste type econoom dat een hoofdrol speelt is de sociale ingenieur. De geboorte van deze econoom moeten we zoeken in de jaren dertig van de vorige eeuw. In dit tijdperk kon een type econoom ontstaan die het midden hield tussen een utopist en een ingenieur. In een tijd waarin ideologie hoogtij vierde was rationaliteit een nuttig tegengif. En voor veel economen die in die tijd hun studie begonnen was het werken aan een betere wereld ook een belangrijke motivatie. Dit kreeg nog eens een extra stimulans doordat John Maynard Keynes in 1936 zijn *General Theory* publiceerde. Volgens de oud-premier Jelle Zijlstra was met zijn theorie de economische penicilline uitgevonden. Het enige wat je volgens Zijlstra nog nodig had "om een nieuwe wereld te kunnen bouwen vrij van gebrek en werkloosheid" waren "bekwame en daadkrachtige politici".

¹ Ik denk hierbij vooral aan economen als Robert Shiller (2000) en Raghuram Rajan (2006).

Rationaliteit kreeg een steeds grotere rol en zeker na de Tweede Wereldoorlog was er een geloof dat het leven niet alleen rationeel te verklaren zou zijn maar ook volledig stuurbaar. Een oorlog of een crisis creëert wellicht de voedingsbodem om te denken dat centrale planning een werkbaar model is onder alle omstandigheden. In de crisis- en wederopbouwjaren kwam een generatie economen bovendien die economie niet meer als een sociaal maar als een technocratisch probleem beschouwden. Jan Tinbergen belichaamde de verbeelding van dat denken. Met Tinbergen en anderen ging de economie over rationale keuzes, en niet meer de brede opdracht die de Britse econoom Alfred Marshall ooit formuleerde als: *“the study of mankind in the ordinary business of life”*.

Valkuil 1: De pretentie van kennis. De sociale ingenieur was in die jaren populair maar hij is eigenlijk nooit meer van het toneel verdwenen. Of het nu om marktwerking gaat of de constructie van een banken- of pensioenstelsel, deze figuur zit als het ware ingebakken in economen zodra men de helpende hand gaat bieden. Waar de sociale ingenieur de mist in gaat is de pretentie van kennis, een eigenschap waar Friedrich Hayek (1974) al voor waarschuwde. Kennis, zeker dat van sociale wetenschappers, is zo sterk als de zwakste schakel. En de zwakste schakel is het mensbeeld. Economie is en blijft een sociale wetenschap en die begint en eindigt met het doen en denken van de mens. De sociale ingenieurs onder de economen hadden weinig oog voor de beperkte rationaliteit van de mens en de implicaties die dat had voor het beleid. De wereldbeelden van sociale ingenieurs – of ze nu keynesianen of neoklassieke economen heten – gaan vroeg of laat ten onder aan hun verbeelding wanneer deze niet getoetst wordt aan de praktijk van alledag. Kortom, de sociale ingenieur gaat vaak ten onder aan overmoed waarmee de goede intenties in de praktijk worden gebracht.

3 Predikers van doelmatigheid

Het thema van overmoed komen we ook tegen bij de andere rol die economen in het dagelijks leven innemen. Doelmatigheid is een belangrijke leidraad in het leven van de econoom. En door die bril werd ook naar het eigen vak gekeken. Arbeidsdeling zou specialisatie mogelijk maken in de economenfabriek met als ultiem gevolg productiviteitsgroei. En dat deed het ook. De biodiversiteit aan verschillende soorten economen, tijdschriften en publicaties nam enorm toe. Mijn stelling is echter dat de economische wetenschap tegen de grenzen van de arbeidsdeling is opgelopen. En

dit is terug te vinden in twee andere archetypen: de leunstoel-econoom en de financieel ingenieur.

De leunstoel-econoom. We beginnen met het ontstaan van de leunstoel-econoom. De eerste econoom die door de bril van doelmatigheid naar zijn vak keek was een voormalig landgenoot van ons – de Nobelprijswinnaar Tjalling Koopmans. In de jaren vijftig, toen hij nog aan de *University of Chicago* leiding gaf aan de *Cowles Commission*, deed hij het voorstel om empirie en theorievorming als twee te scheiden activiteiten te zien.² Dat was doelmatig. Met het doorsnijden van deze band ging hij regelrecht in tegen de opvattingen van zijn tegenstrever aan de University of Chicago: Milton Friedman. Het boek van Koopmans *Three Essays on the State of Economic Science* (1957) was echter zo overtuigend dat zijn voorstel tot splitsing van empirie en theorie de overhand kreeg in de economie. Met deze scheiding deed de leunstoel-econoom op grote schaal zijn intrede in de economie³: iemand die vanuit de warmte van zijn studeerkamer, zonder enige kennis van praktische feiten of zaken, het kruis van vraag en aanbod slaat en op die manier vertelt hoe de wereld in elkaar steekt. Voor een debat is het altijd prettig om zo'n lekker tegendraadse oom in het gezelschap te hebben. Het is immers goed om je gedachten te scherpen. Het wordt echter storend wanneer pleidooien worden gehouden door economen die hun handen niet vuilmaken door even naar de cijfers te kijken en puur hun intuïtie achternalopen.

Valkuil 2: “De werkelijkheid doet er niet toe”. De opkomst van de leunstoel-econoom heeft economen van naam en faam dan ook in de pen doen klimmen om protest aan te tekenen. De Nobelprijswinnaar Ronald Coase is misschien nog wel de meest eloquente bestrijder van de leunstoel-economie, een benadering die hijzelf ‘*blackboard economics*’ noemt. Economen zijn zich steeds meer gaan bezighouden met de determinanten van rationale keuzes en in dat opzicht is het begrijpelijk dat deze benadering zoveel invloed heeft kunnen hebben in andere disciplines en waarom economen met een zekere graagte het land van andere disciplines binnenvallen met Gary Becker als rolmodel. De opvattingen van Becker (1976) kregen steeds meer invloed en daarmee ook zijn economische benadering: “*what distinguishes economics as a discipline from other disciplines in the social*

² De eerlijkheid gebiedt mij te zeggen dat hij het niet van een vreemde had, omdat Tinbergen in 1939 (blz. 12) ook al rept van een sterke werkverdeling tussen de econoom en de statisticus (de term ‘econometrist’ moest nog worden uitgevonden).

³ Men kan uiteraard de leunstoel-econoom veel eerder plaatsen, bijvoorbeeld in het werk van John Stuart Mill, maar waar het hier om gaat is het feit dat op *grote schaal* leunstoel-economie werd beoefend.

sciences is not its subject matter but its approach.” De preoccupatie met de logica van keuzes is dat volgens Coase: *“the entities whose decisions economists are engaged in analyzing have not been made the subject of study and in consequence lack any substance.”* Dat zijn stevige woorden en hij laat dan ook niet na om die woorden te onderstrepen met voorbeelden van economische ‘analyse’:

“Exchange takes place without any specification of its institutional setting. We have consumers without humanity, firms without organizations, and even exchange without markets.”

Zijn boodschap om theorie en empirie te koppelen was echter aan dovemansoren gericht. Er zijn generaties economen grootgebracht met de instelling dat het kennen van de praktijk en de feiten niet erg belangrijk is. En dat ontdekten ook Arjo Klamer en David Colander toen zij in de jaren tachtig promovendi interviewden aan Amerikaanse topuniversiteiten, beter bekend als de Ivy League. De meest schokkende statistiek die zij produceerden was dat maar 3 procent (sic) van de promovendi stelde dat grondige kennis van de economie van belang is voor je carrière als econoom; 68 procent vond het zelfs onbelangrijk. Met dergelijke prikkels is het niet moeilijk om te begrijpen dat zuivere theorie de boventoon voerde in de jaren tachtig en negentig.

Deze ontwikkeling is op twee vlakken gevaarlijk. Allereerst voor het beleid. Wanneer gebruikers van een theorie zich loszingen van de werkelijkheid dan is de verleiding altijd groot onder economen – zeker als die de adviseursrol op zich nemen – om met een aanbeveling te komen dat de mens zich maar moet vormen naar de gemaakte veronderstellingen in plaats van andersom. Als de mens niet rationeel is, dan leiden wij hem wel op om rationeel te zijn.

Het tweede gevaar schuilt in het karakter van het onderzoek dat door deze norm wordt geprikkeld. Het onderzoek kan op een gegeven moment steriel worden en creativiteit de kop in drukken. De wiskundige John von Neumann, die o.a. aan de wieg stond van de speltheorie en de moderne economische groeitheorie, sloeg de spijker op zijn kop in een beschouwing over zijn vak:

“As a mathematical discipline travels far from its empirical source, or still more, if it is a second and third generation only indirectly inspired by ideas coming from ‘reality’, it is beset with very grave dangers. [...] At a great distance from its empirical

source, or after much 'abstract' inbreeding, a mathematical subject is in danger of degeneration." (1947, p. 181)

4 Een fataal schisma

Tot zover de leunstoelconoom, maar er is meer. Ik heb het reeds gehad over de sociale ingenieur, maar gedurende de naoorlogse periode hebben we ook de opkomst meegemaakt van de financieel ingenieur. Tussen de sociale en financieel ingenieur is in de loop der tijd een disfunctionele taakverdeling ontstaan. De financieel ingenieur houdt zich bezig met normatieve vragen als 'Hoe kunnen we het beste risico spreiden?' of verklarende vragen als 'Wat bepaalt de waarde van een aandeel?' Het essentiële onderscheid tussen die twee is het oog voor publiek en privaat belang. De sociale ingenieur had in zekere zin nog de goede intenties om het publieke belang te dienen, bij de financieel ingenieur wordt het private belang gediend en is het publieke belang uit het oog verdwenen. De financieel ingenieur sust zich in slaap met de droom dat de markt perfect werkt en de onzichtbare hand zorgt voor afstemming van vraag en aanbod. De kapitaalmarkt werkt zo goed dat privaat en publiek belang samenvallen. Dit schisma in het huis der economen is echter niet zonder gevolgen en komt tot uitdrukking in de valkuilen waarin beide ingenieurs zijn gestapt.

Valkuil 3: "Geld speelt geen rol". Laat ik beginnen met de sociale ingenieur. Deze figuur heeft vooral oog voor de macroeconomie, maar in de loop van de tijd is hij de werking van geld en de vele innovaties binnen de financiële wereld gaan verwaarlozen. Financiële markten zijn voor macroeconomen een ver-van-mijn-bed show. Bij voorkeur nemen economen een stelling van Ollie B. Bommel tamelijk letterlijk: 'geld speelt geen rol'. De verwijdering van het vak 'finance' en macroeconomie is een gevolg van de voortschrijdende specialisatie binnen de economie en wordt door Wyplosz (2009) ook wel betiteld als de 'vloek van Tobin'. Nobelprijswinnaar James Tobin merkte al vroeg in zijn carrière op dat de belangrijkste uitdaging voor economen was om de kloof te dichten tussen macroeconomie en het vak finance. Tobin was, net als andere economen van zijn generatie, diep onder de indruk van *The General Theory* van Keynes waarin de financiële sector een cruciale rol speelt. De crisis waar we nu in zitten is voor een groot deel de 'vloek van Tobin'. De laatste twintig, dertig jaar ontwikkelde zich dankzij deregulering en technische vooruitgang in rap tempo een hele financiële industrie, die uit het zicht verdween van de gemiddelde econoom. De blik van economen is daarmee onvolledig.

Maar daar houdt het niet op, de blik die wordt geboden is in sommige economenkringen ook nog eens irrelevant. Net als in de tijd van Keynes zijn er nu klassieke evenwichtsmodellen, *Real Business Cycle* modellen voor de kenners. En dit zijn modellen van een economie waarin geld geen rol speelt, schulden altijd houdbaar zijn en het probleem van vraaguitval per definitie niet optreedt. Een econoom van de Bank of England merkte ooit over deze modellen op: “*they exclude everything I am interested in.*”

Valkuil 4: De kapitaalmarkt is feilbaar en zo ook de toezichthouder.

Maar het is niet alleen de sociale ingenieur die in een valkuil stapt, ook de financieel ingenieur trapt geregeld in een valkuil. De kapitaalmarkt is in zijn ogen onfeilbaar. De efficiënte markthypothese waarop die gedachte steunt stelt dat alle informatie die noodzakelijk is om voorspellingen te doen over toekomstige rendementen is verwerkt in de prijs van vandaag. De financieel ingenieur ontwikkelde de gewoonte om zijn theorieën uitsluitend te toetsen aan prijzen die op de kapitaalmarkten ontstaan en niet meer dan dat. Voor Chicago-economen als Eugene Fama en Merton Miller is dat de enige juiste methode en met de nodige felheid worden de inzichten van economen die twijfelen aan de correctheid van de markt, zoals de behavioral finance school, neergezet als “*little more than some disconnected paradoxes, optical illusions and the usual mantras I’ve been hearing for 40 years*” (Miller geciteerd in Van Overveldt 2007, blz. 274). De efficiënte markthypothese staat volgens Miller en Fama recht overeind (zie Fama 1998). De achilleshiel van deze benadering is dat onderliggende marktkrachten achter prijsontwikkelingen worden genegeerd (Summers 1985). “*The price is right*” en dus heeft de markt altijd gelijk. Door dit maar lang genoeg te herhalen hoeft men zich geen zorgen te maken over de kwaliteit van beleggingen of over zeepbellen in de economie.

Het onder het tapijt schuiven van de mogelijkheid van marktfalen heeft twee belangrijke gevolgen. Allereerst is dit een vrijbrief voor banken en verzekeraars om hun publieke taak te verwaarlozen en zich te gedragen als vrije ondernemers. Op dit punt aanbeland zien we de opkomst van het type dat zich nog het beste laat vergelijken met de hoofdrolspeler uit de film *Wall Street*: Gordon Gekko. Deze figuur verenigt twee zaken: een individualistische kijk op financiering en beleggen en het ontbreken van een ethisch kompas. “*Greed is good*”, was zijn stelling. Hebzucht is echter wat anders dan welbegrepen eigenbelang waar Adam Smith op doelde. En met die instelling is het begrijpelijk dat in het ontwerpen van financiële producten niet nagedacht wordt over de uitstralingseffecten die het kan oproepen in de samenleving. Men kan het ook anders zeggen: men vergat gewoonweg dat banken niet zomaar een bedrijf zijn. Als een koekjesfabriek failliet

gaat dan is dat jammer, ik eet gewoon koekjes van een andere fabriek en het stelsel van koekjesfabrieken zal niet omvallen. Als een bank failliet gaat dan treft dit niet alleen de spaarders van die bank als crediteuren, maar het hele stelsel kan besmet raken en het kan de prikkel tot sparen en investeren voor vele generaties aantasten. Kortom, banken zijn speciaal en er is onlosmakelijk een publiek belang in het geding.

Het wegvallen van een ethisch kompas is naar mijn smaak een belangrijk deel van het verhaal. Bankiers leefden ogenschijnlijk volgens de stelling van Groucho Marx: *“The secret of life is honesty and fair dealing. If you can fake that, you’ve got it made.”* Het corrigeren van dit soort onethisch gedrag is veel moeilijker en ik zou bijna zeggen ondoenlijk. De menselijke natuur heeft nooit engelachtige trekken gekend. Maar als de crisis één ding duidelijk maakt dan is het wel dat als men de kat op het spek bindt – bijvoorbeeld door bonussen die aanzetten tot het nemen van buitensporige risico’s, of door gebrekkig toezicht – er ongelukken gebeuren. Het herstellen van deze weeffouten zou reeds een prestatie van formaat zijn.

Een tweede gevolg van deze valkuil is dat de overheid en de toezichhouders zoals De Nederlandsche Bank niet verdacht waren op een crisis zoals die de wereld trof in 2007. Het zelfregulerende vermogen van de financiële sector bleek een wassen neus. Zoals Alan Greenspan met veel gevoel voor understatement zijn teleurstelling hierover onder woorden bracht: *“I found a flaw in the model that I perceived as the critical functioning structure that defines how the world works”* (voor congressional hearing van 23 oktober 2008). Het toezicht ging ten onder aan overmoed. En hier zien we het dilemma van het borgen van publieke belangen: niet alleen markten falen, maar ook overheidsinstanties kunnen falen ; een punt dat ook sociale ingenieurs over het hoofd zien.

De ironie van deze valkuil is dat de fouten binnen banken hun tegenhanger kennen binnen de muren van de toezichhouder. Om maar dicht bij huis te blijven bij een casus die ik slechts in het mortuarium van DNB heb mogen aanschouwen: de corporate governance – zeg maar het bestuur en beheer – van DSB Bank werd niet in orde bevonden, maar hetzelfde zou men kunnen beweren over de corporate governance van DNB. Maar wellicht het belangrijkste is dat er goedgelovigheid aan beide kanten was: de roze bril waarmee Scheringa c.s. de toekomst aanschouwden, werd weliswaar duidelijk betwist door DNB, maar DNB was ook goedgelovig door het verstrekken van een bankvergunning. Bovendien dacht men dat het keurig doch vermanend toespreken van bestuur en commissarissen tot enig resultaat zou leiden. Wanneer een boodschap – of in het jargon van centrale bankiers een ‘stevig normoverdragend gesprek’ – keer op keer niet overkomt lijkt volgens mij alleen maar het adagium van generaal Patton

van toepassing: “*If you grab them by their balls, their hearts and minds will follow.*”

5 Ezeldrijvers in de wetenschap

Het laatste type econoom dat doelmatigheid predikt en die binnen de wetenschap is opgedoken is de ezeldrijver. Een archetype dat denkt dat de logica van belonen en straffen – of de wortel en de stok – om ezels te drijven altijd en overal werkt. Het woord ‘prikkel’ ligt in de mond van een econoom bestorven. Wat is er dan aantrekkelijker dan die prikkel ook op de eigen beroepsgroep los te laten? De universiteit is niet meer dan een worstenfabriek en als men iemand wil aansporen tot meer en betere publicaties dan beloont men met geld publicaties in toptijdschriften en men bestraft of negeert publicaties in ESB of andere tijdschriften die een breder publiek bereiken. Op dit punt is het bijna niet mogelijk om onbevooroordeeld mijn mening te geven, omdat ik deel uitmaak van de universiteit, maar ik doe het toch.

We moeten teruggaan naar de jaren tachtig, toen een omslag in het denken plaatsvond. Als men de jaren zeventig en tachtig vergelijkt met het hier en nu, dan is er een wereld van verschil. Het Nederlandse economenvolk kende een paar eenzame toppers. Voor de rest leek ‘*the quiet life*’ te overheersen op de universiteiten. De economen werden echter plotseling geprikkeld met ranglijstjes en wakker geschud. Om met Gerard Reve te spreken “het is niet onopgemerkt gebleven”. Nederland heeft een ongelofelijke productiviteitsslag in het publiceren meegemaakt en ook de Universiteit van Tilburg is in die tijd uitgegroeid tot een faculteit van wereldformaat. Er zijn echter principiële redenen om tegen het doorschieten van de ezeldrijverij te zijn. Zeker voor beroepen die enige creativiteit vergen.

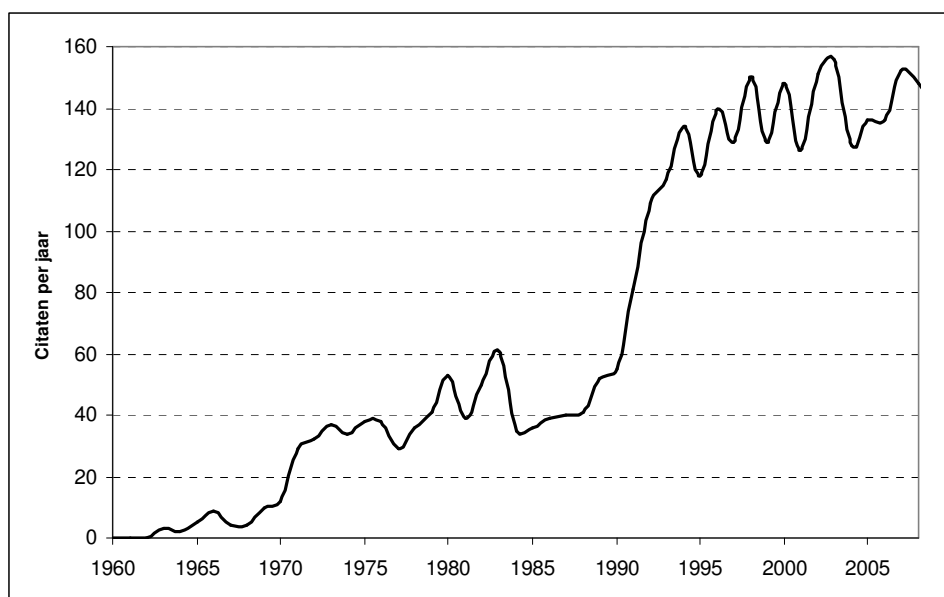
Valkuil 5: de mens is (over het algemeen) geen ezel. De eerste reden is dat het structureel belonen op basis van stukloon een voorbeeld is van een gebrekkige *toepassing* van economische theorie (zie Dixit 2002). Wanneer men in een organisatie werkt met meerdere doelen en meerdere taken die kunnen conflicteren, dan moet de beloning juist vlak zijn en niet variabel. Een van de praktische consequenties van verkeerd prikkelen is dat het een verwaarlozing van taken kan impliceren. Denk aan onderwijs, deelname aan het beleidsdebat, of aan wetenschappelijke publieke dienstverlening, zoals boeken bespreken, of optreden als referent.

De tweede reden om tegen ezeldrijverij te zijn is dat het een miskennis is van de empirische literatuur over prikkels. Een literatuur waaruit blijkt

dat de motivatie om te werken niet alleen draait om extrinsieke beloning maar vooral om intrinsieke beloning, zeker bij creatieve beroepen (Osterloh en Frey 2000). Beloningstudies maken duidelijk dat de mens over het algemeen niet zo makkelijk manipuleerbaar is als een ezel. En de implicatie voor personeelsbeleid is dat je mensen als mensen moet behandelen en zeker niet als ezels..

Een derde reden om terughoudend te zijn met stukloon in de wetenschap is dat de maatstaf waarmee men prestaties meet – publicaties en citaties – ook wordt gebruikt om wetenschappers te selecteren. Over het algemeen denk ik dat publicaties geen slechte informatiebron is van wat iemand kan. Men moet echter waken voor de fouten die gemaakt kunnen worden wanneer zo'n maatstaf mechanisch wordt toegepast.

Figuur 1 Aantal citaten vergaard door Ronald Coase met zijn artikel 'The Problem of Social Cost' (1960), 1960-2009

Bron: ISI, web of science.

Om een simpel voorbeeld te geven: zou Ronald Coase ver vòdr dat hij een Nobelprijs kreeg in 1991, laten we zeggen in 1965, worden aangenomen bij een willekeurige Nederlandse universiteit? Stel dat we met de instelling van vandaag zijn citaten en publicaties zouden tellen? De sollicitatiecommissie zou 21 artikelen in tijdschriften van enige naam tellen vanaf 1935 tot 1965. Kortom, 21 artikelen over een tijdspanne van 30 jaar. De commissie zou niet van zijn stoel vallen en ook direct opmerken dat het alle-

maal B-artikelen zijn. Het enthousiasme voor deze kandidaat van gevorderde leeftijd, die dan 55 jaar is, zou dan ook aardig getemperd zijn. Maar goed, hij heeft een paar jaar terug nog een artikel geschreven over eigendomsrechten en externe effecten waar collega's in Chicago hoog van opgeven. Weliswaar in een B-tijdschrift maar voor alle zekerheid kijkt de commissie toch maar even naar de 'impact' van dat artikel. De impact heb ik vanaf het jaar van publicatie 1960 tot de dag van vandaag in kaart gebracht. Ook daar laat deze maatstaf de kandidaat helaas in de steek, omdat in 1965 hij maar een magere score van 10 citaten (sic) over 5 jaar weet te vergaren (zie Figuur 1). Wederom zou de voorzitter van de commissie concluderen: "Heren, we hebben van doen met een magere kandidaat."

Het lijkt een flauw voorbeeld maar wie de geschiedenis van Nobelprijswinnaars in de economie bekijkt ziet dat het uiteraard allemaal eigenwijze economen zijn die hun eigen weg zijn ingeslagen en het is zeker niet zo dat alle Nobellaureaten in het begin hun grootste klapper maakten (zie Van Dalen, 1999), daar ging enige tijd overheen.

Wat heeft dit allemaal te maken met de kredietcrisis, vraagt u zich af? Welnu, door een verkeerde beloningsstructuur te gebruiken worden voorgaande tendensen nog eens versterkt. Allereerst versterkt het de tendens tot specialisatie binnen het vakgebied, terwijl men juist meer over de grenzen van zijn specialisatie moet kijken.

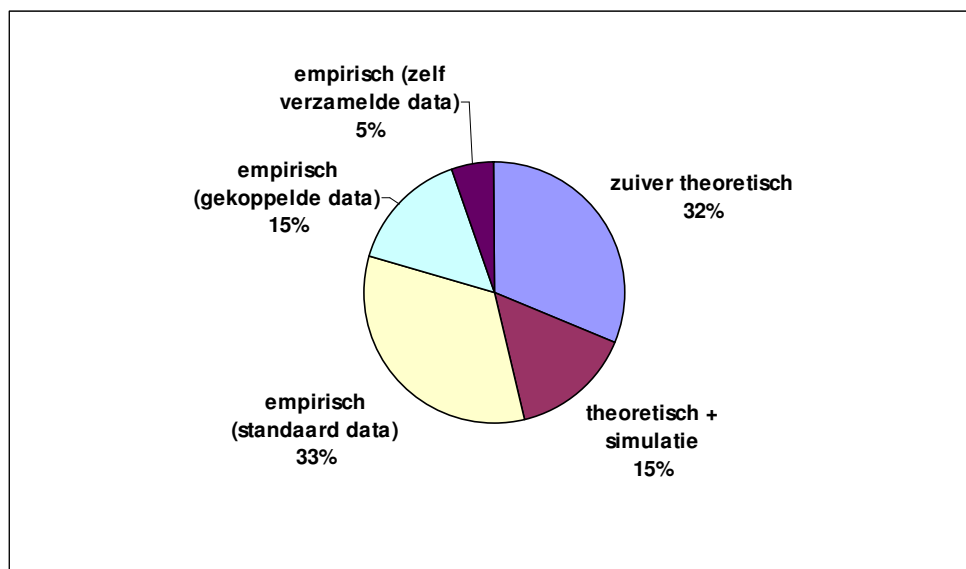
Ten tweede behoren academici tot een van de belangrijke poortwachters van het publieke debat. Echter, door het beloningssysteem en de voorbeeldwerking van gezaghebbende topeconomen is er een afkeer opgetreden van het beleidsdebat. Dat is volgens mij nu minder erg dan in de jaren negentig toen ik met Arjo Klamer (1996) het Nederlandse economenvolk onder de loep nam, maar wat mij wel treft is dat men nu de beleidsarena vaak betreedt met sterk theoretische verhalen met onvoldoende aandacht voor de feiten.

6 Markt voor ideeën faalt

En zo is de bijdrage van de economische wetenschap aan de kredietcrisis weliswaar niet direct, maar dan toch zeker indirect van belang geweest. Overmoed en overspecialisatie hebben er voor gezorgd dat de markt voor ideeën faalde. De voor de hand liggende vraag is natuurlijk of deze slechte gewoontes op den duur verdwijnen. Wie last heeft van zwaarmoedigheid zal beweren dat er niet veel zal veranderen. Ik ben daarentegen hoopvol en zie ontwikkelingen in beleid en wetenschap, waardoor er meer openheid is voor alternatieve wegen van onderzoek.

Het zal bijvoorbeeld steeds meer lonen om meer realisme aan de dag te leggen. Hoe werken bankbesturen en het toezicht erop (Commissie van onderzoek DSB Bank 2010), en hoe nemen pensioenfondsbesturen beslissingen in tijden van crisis (Van Dalen et al. 2010)? Het zijn allemaal vragen die eenvoudig lijken, maar menig econoom staat met zijn mond vol tanden als het op antwoorden aankomt. Het geven van een antwoord op dit soort vragen vergt immers andere kwaliteiten dan economen gewend zijn aan te spreken. De ‘economie van het vrije veld’ kan economie een nieuwe impuls geven door de weerbarstige praktijk van alledag in beeld te brengen. Dit betekent dat economen veel meer dan voorheen zelfstandig data moeten gaan verzamelen, en op dat punt valt nog een wereld te winnen. Dit kan men onder andere opmaken uit de publicaties in toptijdschriften. Weliswaar worden, veel meer dan vroeger, experimenten uitgevoerd en surveys gehouden maar over het geheel genomen is dit toch een minderheid. Ik heb het empirische karakter van artikelen in vijf bekende toptijdschriften bekeken en het eindresultaat is weergegeven in de taartdiagram.

Figuur 2 Verdeling van artikelen in economisch toptijdschriften naar type theoretisch/empirisch, 2000

Bron: ISI Web of Science, eigen indeling.

Voor het overgrote deel van de artikelen in de economietoetschriften stelt men zich tevreden met theoretische beschouwingen (32 procent zuiver theoretisch en nog eens 15 procent maakt de theorie duidelijk via wat ge-

fingeerde cijfers, tezamen 47 procent). Als men de cijfers erbij haalt, gaat het in veel gevallen om data (nationale statistieken en langlopende surveys) die reeds bestaan (33 procent), of waarin men bestaande databestanden koppelt om op die manier weer nieuwe informatie boven tafel te krijgen (15 procent). In slechts 5 procent van de artikelen wordt door economen data geheel op eigen houtje vergaard. Dat is weinig in vergelijking met andere disciplines, zoals sociologie waar ongeveer 20 à 25 procent van de data zelf verzameld wordt (Morgan 1995). Dat is jammer, omdat ik vind dat zelfverzamelde data veel meer toegesneden zijn op de vraag die men stelt. Bij bestaande surveys komt het te vaak voor dat men de ‘second-best’ strategie volgt door de vraagstelling te laten leiden door het databestand in plaats van andersom.

Tabel 1 Marginaal citatie-effect van verschillende kenmerken van een artikel in economische internationale toptijdschriften, jaar van publicatie 2000 (voorspeld gemiddeld aantal citaten na 10 jaar = 41.3)

	Marginaal effect	T-waarde
Empirisch gehalte (pure theorie = 0)		
Theorie en simulatie	11.8	1.48
Toetsing met standaard data	31.9**	4.35
Toetsing met gekoppelde data	42.9**	3.53
Toetsing met geheel zelf verzamelde data	11.6	0.91
Review artikel	- 18.8**	2.59
Volgorde artikel in tijdschriftnummer	- 2.2**	2.88
Aantal pagina's	1.1**	2.81
Reputatie auteur(s)	22.3**	2.82
Reputatie auteurs(s) (kwadraat)	- 4.4*	1.99
US connectie auteur(s)	11.4*	2.34
Regulier artikel (note = 0)	- 1.6	0.18
Tijdschrift (American Economic Review = 0)		
Econometrica	- 22.2**	4.32
Journal of Finance	- 12.0	1.94
Journal of Political Economy	- 9.8	1.57
Quarterly Journal of Economics	- 17.5**	3.41

Reputatie van auteurs is gemeten als de gemiddelde reputatie van de auteur(s) in de jaren 1988-1999 voorafgaand aan de publicatie in 2000 in eenheden van duizend. Ter verheldering: een verschil in reputaties van 100 citaten 'maakt' dat een artikel van de meer gereputeerde auteur(s) gemiddeld genomen 2 citaten meer oplevert. Geschat met behulp van negatieve binomiale regressiemethode, * geeft significantieniveau op 5% niveau aan; ** op 1% niveau.

Daarnaast heb ik ook uitgezocht welk *soort* onderzoek veel invloed op andere onderzoekers heeft gehad en deze regressieanalyse (zie Tabel 1) levert goed nieuws en slecht nieuws op. Het goede nieuws is dat economen veel meer luisteren naar en gebruik maken van empirische verhalen dan van theoretische verhalen. De impact van een empirisch artikel is bijna het dubbele van een zuiver theoretisch verhaal. Het slechte nieuws is dat het zelf verzamelen van data duidelijk minder ‘loont’ dan het onderzoek op basis van bestaande databestanden. Men kan daar allerlei conclusies aan verbinden, maar mijn indruk is dat het karakter van dit soort onderzoeken onder het kopje ‘freakonomics’ valt: leuk om te lezen, maar voor de meeste economen niet direct relevant.

7 Tegengif voor overmoed en overspecialisatie

Aan het slot van mijn rede gekomen wil ik stellen dat het falen van de economische wetenschap te wijten is aan verbeelding die op de feiten vooruit loopt. Model en werkelijkheid werden te vaak met elkaar verwisseld. Uiteraard heeft een maatschappij denkers nodig die verbeelden. Zoals Joop den Uyl ooit Prediker parafraseerde: “Waar visie ontbreekt komt het volk om.” Maar als de crisis één ding leert, dan is het wel dat verbeelding ook kan ontsporen. Overmoed en overspecialisatie heb ik als de belangrijkste bronnen aangewezen en het is daarom zaak om over de ‘checks and balances’ van het vakgebied na te denken.

Om overspecialisatie te keren kan veel meer over de grenzen van het eigen vak of specialisatie worden gekeken. De band kan zeker worden aangehaald tussen macroeconomie en het vak financiering en beleggen, omdat wat verstandig is op individueel niveau nog niet goed hoeft uit te werken op nationaal of globaal niveau.

Om de overmoed in te dammen zijn realisme en historisch besef van belang. Realisme helpt niet alleen om beter zicht te krijgen op maatschappelijke ontwikkelingen, maar ook om de veelgebruikte aannames kritisch tegen het licht te houden. Historisch besef is vooral van belang omdat het een rijke bron is van ingrijpende omwentelingen die mensen als onwaarschijnlijk beschouwden. Daarnaast vind ik de geschiedenis van het economisch denken ook een nuttige spiegel, die scherp laat zien hoe de gewoonten van economen zijn veranderd. En dat er niet alleen golven zijn in de economie maar ook in het denken. De kunst is uiteraard om niet alle innovaties binnen de economische wetenschap overboord te gooien en terug te keren naar het stenen tijdperk. Dat hoeft ook niet. De moderne econoom kan over veel meer kennis beschikken dan zijn collega van 50 jaar of 100

jaar geleden. Maar we beginnen wel tegen de grenzen van de specialisatie op te lopen.

Het is vooral van belang om te beseffen dat overmoed sterk samenhangt met overspecialisatie. En daarmee is het vooral een kwestie van *balans* hoe het vakgebied zich het beste kan ontwikkelen: niet alleen in *wat* we denken maar ook *hoe* we denken. We hebben enorm veel gehad aan de scherpe inzichten van economen als Samuelson, Lucas en Koopmans, maar met te veel theoretici worden economen ivoren-toren-wetenschappers die zich loszingen van de problemen van heden en toekomst en geen weet hebben van geschiedenis en daar ook geen lessen uit kunnen trekken. Het voorbeeld dat sociale ingenieurs stellen door te werken aan een betere wereld is verheffend maar de plannen gaan vaak ten onder aan het miskennen van de zwakste schakel in hun kennis. De overtuigingskracht van financieel ingenieurs is overdonderend geweest. De burger had er echter als belastingbetaler er aan gehad als in het hok van de financieel ingenieurs meer generalisten hadden gezeten in het bezit van de nodige dosis zelfkritiek en historisch besef. En tot slot is de logica van ezeldrijvers verleidelijk en van een verbluffende eenvoud, maar als er iets uit de empirie van prikkels naar voren komt dan is het dat de mens geen ezel is en dat je het beste mensen als mensen kunt behandelen.

En daarmee is de cirkel rond. De realistische kijk op de mens met al zijn morele afwegingen en sociale gevoelens waar Adam Smith op doelde is uit het oog verdwenen van de moderne econoom. De crisis doet ons beseffen dat dit een pijnlijke vergissing is geweest. De klassiekgeschoolde economen zouden niet aan een dergelijke overmoed ten prooi gevallen zijn, omdat zij een realistischer mensbeeld hadden en net als Adam Smith wisten: *“The instincts never fail, only reason does.”*

Auteur

Harry van Dalen (e-mail: h.p.vandalen@uvt.nl) is hoogleraar macroeconomie aan de Tilburg School of Economics and Management van de Universiteit van Tilburg. De volledige rede waarin hij veel uitvoeriger ingaat op de materie is op aanvraag verkrijgbaar.

Literatuur

- Becker, G.S., 1976, *The Economic Approach to Human Behavior*, University of Chicago Press, Chicago.
- Besley, T. en P. Hennessy, 2009, Brief aan Her Majesty the Queen namens The British Academy, d.d. 22 juli 2009, Londen.
- Coase, R.H., 1960, The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, vol. 3: 1-44.
- Coase, R.H., 1988, *The Firm, The Market and the Law*, University of Chicago Press, Chicago.
- Colander, D., 2007, *The Making of An Economist, Redux*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Commissie van onderzoek DSB Bank, 2010, DSB Bank, rapport in opdracht van het ministerie van Financiën, 29 juni 2010, Den Haag.
- Dalen, H.P. van, 1999, The Golden Age of Nobel Economists, *The American Economist*, vol. 43(2): 19-35.
- Dalen, H.P. van, K. Henkens, C.G. Koedijk en A.H.M. Slager, 2010, Decision Making in the Pension Fund Board Room: An Experiment With Dutch Pension Fund Trustees, CentER Discussion Paper 18, Tilburg University.
- Dalen, H.P. van, en A. Klamer, 1996, *Telgen van Tinbergen – Het verhaal van de Nederlandse economen*, Balans, Amsterdam.
- Dixit, A.K., 2002, Incentives and Organizations in the Public Sector: An Interpretative Review, *Journal of Human Resources*, vol. 37(4): 696-727.
- Fama, E.F., 1998, Market Efficiency, Long-Term Returns, and Behavioral Finance, *Journal of Financial Economics*, vol. 49(3): 283-306.
- Hayek, F.A. von, 1974, The Pretence of Knowledge, Nobel Memorial Lecture, reprinted in: *American Economic Review*, 1989, vol. 79(6): 3-7.
- Klamer, A., en D. Colander, 1990, *The Making of an Economist*, Westview Press, Boulder.
- Koopmans, T.C., 1957, *Three Essays on the State of Economic Science*, McGraw-Hill, New York.
- Morgan, T., 1995, Theory Versus Empiricism in Academic Economics, *Challenge*, vol. 38(1): 46-51.
- Osterloh, M. en B.S. Frey, 2000, Motivation, Knowledge Transfer, and Organizational Forms, *Organization Science*, vol. 11(5): 538-50
- Overveldt, J. van, 2007, *The Chicago School*, Agate, Chicago.
- Rajan, R.G., 2006, Has Finance Made the World Riskier?, *European Financial Management*, vol. 12(4): 499-533.
- Shiller, R.J., 2000, *Irrational Exuberance*, Princeton University Press, NJ.
- Summers, L.H., 1985, On Economics and Finance, *Journal of Finance*, vol. 40(3): 633-35.
- Tinbergen, J., 1939, *Statistical Testing of Business-Cycle Theories, Vol. I: A Method and its Application to Investment Activity*, League of Nations, Geneva.
- Von Neumann, J., 1947, The Mathematician, in: R.B. Heywood (red.), *The Works of the Mind, 180-196*, University of Chicago Press, Chicago.

- Wyplosz, C., 2009, Macroeconomics After the Crisis: Dealing with the Tobin
Curse, Walter Adolf Jöhr Lecture 2009, University of St. Gallen.
- Zijlstra, J.J., 1992, Per slot van rekening - Memoires, Uitgeverij Contact, Amster-
dam.